

Rahvusliku identiteedi konstrueerimine muusikas: juhtumiuuring Aram Hatšaturjanist

Brigitta Davidjants

Käesolevas artiklis vaadeldakse rahvusliku identiteedi konstrueerimist muusikas Aram Hatšaturjani (1903–1978) näitel. Aram Hatšaturjani käsitlustele on omane etnilise aspekti seostamine loominguga, mida peetakse armeenia muusikakunsti iseloomulikumaks näiteks. Ometi on tema teosed hästi tõlgendatavad ka orientalse ja vene klassikalise muusika näidetena. Seetõttu analüüsitakse Hatšaturjani autorina kolmest perspektiivist: rahvusest tulenevalt spetsiifiliselt armeenia heliloojana, Lõuna-Kaukaasia päritolu tõttu üldiselt orientalse heliloojana, kes ammutas inspiratsiooni Lõuna-Kaukaasia kultuuridest, ning oma hariduse ja hilisema elukäigu tõttu Moskvas vene heliloojana.

Artiklis kombineeritakse uurimismeetodina diskursuse- ja muusikaretseptiooni analüüsi. Kesken-dutakse Hatšaturjani retseptioonile armeenia muusikateaduslikus kirjanduses vahemikus 1959–1990 (Šneerson (Shneerson) 1958; Tigranov 1978; Arutjunov (Arutyunov) 1983). Käsitletakse ka helilooja enda kirjutisi, esmajoones kirju muusikateadlastele ja ajaleheartikleid vahemikust 1959–1990. Lõpuks vaadeldakse lühidalt „Laul-poemi (ašaugide auks)” (viulile ja klaverile, 1929) retseptiooni.

Hatšaturjani problemaatika konteksti moodustab Armeenia enesekuvand, mille kohaselt paigutub riik Ida-Lääne piirile, sest on ristiusulise maana ümbritsetud valdavalt moslemitest ning kannatanud seetõttu mitmete pogrommide all. Pogrommide, täpsemalt 1915. aasta genotsiidi ja kristliku usutunnistuse tõttu ei soovigi armeenlased näha end osana Lähis-Ida kultuuriruumist, vaid rõhutavad Lääne elemente oma kultuuris ning paigutavad end Euroopa kultuuriruumi.

Retrospektiivis toimus armeenlaste jaoks aknana Läände just Venemaa, nii Vene impeeriumi kui ka hiljem Nõukogude Liidu koosseisus. Koloniseerija ja koloniseeritava suhet iseloomustab ambivalentsus. See on omane ka armeenlaste (kultuuri)suhtele Venemaaga. Vene heliloojate loomingus ilmnes juba 19. sajandil hulgaliselt muusikalisi klišeesisid, millega vihjati Kaukaasiale. Hiljem võtsid armeenia heliloojad ise need klišeed oma loomingus üle, kujutades nende abil Armeeniat ja armeeniapärasust.

Hatšaturjani muusika retseptiooni ja kirjutiste analüüsimise tulemusel kujuneb pilt heliloojast, kes oli igati teadlik oma ideoloogilisest positsioonist, konstrueeris aktiivselt endast Armeenia sümbolit ning lõi aktiivselt kaasa enda müüdi loomes. Samal ajal panustas ta armeenia rahvusliku koolkonna loomisse 19. sajandi vene orientalsismi ja rahvusromantika vaimus. Oma loomingus ja kirjutistes ei piiranud ta end vaid armeenlaslikkusega, vaid esitles end laiemalt nõukogude Ida heliloojana. Ühtlasi ilmneb tema kirjutistes tugev vene helilooja, täpsemalt Moskva identiteet. Kõik need narratiivid kajastuvad peale tema enda kirjutiste ka armeenia muusikateadlaste retseptioonis, kes on need internaliseerinud.